

KAIMO VIETŪVIŪ BIBLIOTEKOS REIKŠMĖ BENDRUOMENĖJE

Daiva Janavičienė

Klaipėdos universitetas

Anotacija

Keičiantis kaimo bendruomenių poreikiams, bibliotekos adaptuoja teikiamas paslaugas, išlikdamos reikšmingos bendruomenėms. Viešosios bibliotekos atsirado iš bendruomenės narių poreikio skaityti, gauti kultūrinės paslaugas. XX amžiaus tėkmėje kaimo bibliotekos, kaip ir visos Lietuvos viešosios bibliotekos, praėjo keletą sunkių laikotarpių – nelengvą kūrimesi Lietuvos nepriklausomybės laikotarpiu, antrojo pasaulinio karo sugriovimus, sovietinio laikotarpio politizacijos įtaką, sudėtingus atgimimo laikotarpio finansinius išbandymus, kurie tęsiasi ir XXI amžiuje. Bibliotekos, kaip socialinės bendrosios erdvės kūrimo problema svarbi kaimo bendruomenių formavimesi, kultūrinių ir socialinių vertybių išsaugojimo ir plėtros prasme. Straipsnyje pristatoma keturių Vakarų Lietuvos regiono viešųjų bibliotekų tinklo kaimiškujų filialų reikšmės bendruomenėje istorinė analizė. Tyrimo rezultatai svarbūs valdant kaimiškujų vietovių socialinę infrastruktūrą, analizuojant socialinio kapitalo kūrimo perspektyvas kaimo vietovėse.

Pagrindiniai žodžiai: kaimo vietovės, biblioteka, paslaugos ir reikšmė bendruomenėje.

Įvadas

Didžioji dalis kultūrinių vertybių, liaudies kultūros branduolys susiformavo Lietuvos kaimo vietovėse. Nemaža šiandienos inteligentijos dalis dar turi kaimo kultūros šaknis. Kaimo kultūra vis dar išlieka grynumo, nuoširdumo ir skaistumo simboliu, nes čia vyrauja natūrali gamta, natūralus jos santykis su žmogumi ir jo humanistine prigimtimi. Tačiau neišvengiamos globalizacijos įtakoje, didieji mokslo ir kultūros bei informacijos centrai šiandienos Lietuvoje, kaip ir visame pasaulyje, yra miestuose.

Aktyvėjantis miestų vystymasis įtakoja kaimo kaitą, ypatingai priemiesčiuose. Kaimas šiandien suvokiamas skirtingai – iš vienos pusės – kaip švaresnės, natūralesnės gamtos vieta, kur smagu atostogauti kaimo turizmo sodyboje (arba pas senelius, jei jie gyvena kaime). Iš kitos pusės – vieta, kur neketinama (nepatrauklu) pastoviai gyventi, nes čia nėra miestui įprastos infrastruktūros. Jeigu kasdienio gyvenimo patogumus šiandien įsikuriantys kaime gali įsirengti gana greitai, tai sociokultūrinę aplinką sukurti neleng-

va, nes tai – kaimo bendruomenės uždavinys, visų tos vietovės gyventojų reikalas. Straipsnyje analizuojamą problemą išreiškia socialinis reiškinys, kai ilgas sovietinis laikotarpis iškreipė (ne tik) kaimo bendruomenės sampratą, kaimo gyventojus dažnai paversdamas paklūstančiais kitų valiai, neiniciatyviais, tuo pačiu – ignoruojančiais iš viršaus nuleidžiamą kultūrą ar išoriškai diegiamas vertybes.

Viena iš kaimo infrastruktūros sudėtinių socialinių institucijų visą XX amžių ir dabar yra viešoji biblioteka. Viešosios bibliotekos paskirtis – tarnauti bendruomenės poreikių tenkinimui. Keičiantis bendruomenės aplinkai, kinta poreikiai, tai sudaro bibliotekos pasikeitimų pagrindą. Ar tai vyksta pakankamai, ar biblioteka deramai reaguoja į besikeičiančius bendruomenės poreikius – tyrimu sprendžiama problema.

Dvidešimt atkurtos nepriklausomybės metų – nemažas laiko tarpas kaimo viešųjų bibliotekų kelyje. Teisiškai atsikuriančiose kaimo bendruomenėse bibliotekos užima svarbią vietą, pirmiausiai pasireikšdamos, kaip viešoji erdvė kaimo bendruomenės iniciatyvoms. Tradicinės ir naujos bibliotekų paslaugos atspindi pažangos tendencijas bibliotekų veikloje. Atsirandančios naujos bibliotekų paslaugos keičia kaimo bibliotekų įvaizdį ir stiprina jos reikšmę bendruomenėje. Tyrime analizuojama kaimo vietovių bibliotekos, kaip socialinės ir kultūrinės institucijos reikšmės kaita yra svarbi planuojant ir valdant šio pobūdžio bendruomenių kūrimosi ir vystymosi procesus, formuojant bendruomenės bendrąją erdvę veiklai, kuriant kultūrinę – socialinę kaimo infrastruktūrą.

Tyrimo metodika

Straipsnyje istoriniu aspektu analizuojama keturių Vakarų Lietuvos regiono bibliotekų: Klaipėdos rajono savivaldybės Jono Lankučio viešosios bibliotekos Gargžduose, Kretingos rajono savivaldybės Motiejaus Valančiaus viešosios bibliotekos, Skuodo savivaldybės viešosios bibliotekos ir Šilutės rajono savivaldybės Fridricho Bajoraičio viešosios bibliotekos kaimo filialų reikšmės bendruomenėje kaita. Tyrime

naudojamas atvejo studijos tyrimo metodas, atvira anketa apklausiant analizuojamos bibliotekos ekspertus, įsigilinusius į tiriamos bibliotekos istoriją. Papildomai su ekspertais diskutuojant elektroniniu paštu ir duomenis patikslinant su tiriamų bibliotekų metodinio skyriaus darbuotojais.

Anketa sudaryta, atsižvelgiant į viešųjų bibliotekų veiklos raidą tiriamuoju aspektu, integruojant kaimo bendruomenių dalyvavimo sociokultūrinėje veikloje sampratos aspektus. Straipsnyje panaudojama 2008–2011 metais minėtose bibliotekose šio darbo autorės atliktų tyrimų metu surinkta informacija. Paruoštos anketos pateiktos tiriamų bibliotekų direktoriams su prašymu nukreipti jas bibliotekos istorijos ekspertams. Tiriamose bibliotekose ekspertais buvo: Birutė Strakšytė (Skuodo savivaldybės viešosios bibliotekos Metodikos skyriaus vedėja) ir Judita Galdikienė (tos pačios bibliotekos bibliotekininkė); Nijolė Raudytė (Kretingos rajono savivaldybės Motiejaus Valančiaus viešosios bibliotekos Skaitytojų aptarnavimo skyriaus vedėja) ir Laima Jonauskaitė (tos pačios bibliotekos Bibliografijos – informacijos sektoriaus vedėja); Juozas Gutauskas ir Diana Ciparienė (Klaipėdos rajono savivaldybės Jono Lankučio viešosios bibliotekos direktorius ir direktoriaus pavaduotoja); Nijolė Budreckienė ir Virginija Veiverienė (Šilutės rajono savivaldybės Fridricho Bajoraičio viešosios bibliotekos Bibliotekininkystės ir kraštotyros skyriaus vedėja ir vyr. bibliotekininkė).

Tyrimo teorinis pagrindimas formuojamas, remiantis Lietuvos bibliotekų istorijos publikuotais šaltiniais, Lietuvos integruotoje informacijos sistemoje pateikiamais meta-duomenimis, teorinėje dalyje remiamasi tarptautinėje duomenų bazėje Emerald esamais užsienio mokslininkų panašaus pobūdžio moksliniais tyrimais.

Tyrimo objektas – Lietuvos kaimo vietovių bibliotekos. *Tyrimo tikslas* – išanalizuoti keturių Lietuvos rajonų (Klaipėdos, Kretingos, Šilutės ir Skuodo) bibliotekų tinkluose esančių kaimiškųjų filialų veiklos ir reikšmės bendruomenėje kaitą istoriniu aspektu. *Tyrimo uždaviniai*: 1) suformuoti tyrimo teorinę sampratą; 2) išskirti Lietuvos kaimo viešųjų bibliotekų istorinei kaitai svarbius laikotarpius; 3) jų ribose atlikti bibliotekų reikšmės bendruomenėje analizę. Bibliotekos reikšmė bendruomenėje suvokiama, kaip bibliotekos institucinis populiarumas vietovėje ir jos įtraukimas į bendruomenės poreikių tenkinimą, apimančių pagrindines bibliotekų veiklos sritis – bendruomenei teikiamas paslaugas. Tuo atžvilgiu biblioteka traktuojama, kaip reikšminga institucija, prisidedanti prie socialinio kapitalo formavimo.

Tyrimo teorinis pagrindimas

Bibliotekos vietą visuomenėje Lietuvoje analizavusių Glosienės ir Petuchovaitės (2006) duomenys

konstatuoja bibliotekos institucijos indėlį, formuojant socialinį kapitalą Lietuvoje, tai siejant ir su kaimo vietovių bibliotekomis. Tyrėjų žodžiais, „iš socialinės erozijos pažeistų bendruomenių ir vietų, nematydami perspektyvos sau ir savo vaikams, išvažiuoja žmonės, dažniausiai – kūrybingiausi, gabiausi ir šviesiausi“ (Glosienė, Petuchovaitė, 2006, p. 9). Kaip priešpriešą negatyviam procesui siūloma palaikyti esamą socialinių – kultūrinių institucijų tinklą, modernizuojant ir pritaikant bendruomenėms teikiamas paslaugas.

Kaimo vietovių bibliotekos svarbios socialinės institucijos ne tik Lietuvoje. Tyrimų, susijusių su kaimo vietovių bibliotekų veikla, apžvalga rodo kitose valstybėse atliekamų panašių tyrimų problematiką. Besivystančių ir posovietinių šalių mokslininkai tiria kaimo bendruomenių informacinius poreikius ir jų sąsajas su ekonominiu regiono vystymusi (Dent, 2007), informacijos paieškos elgsenos ryšį su bendruomenės tradicijomis (Whiple, Nyce, 2007), bibliotekos reikšmę, tenkinant kaimo gyventojų verslo informacijos poreikius ir kultūros paveldo išsaugojimo problemas (Klimascewski ir kt., 2007). Minėti tyrimai rodo problemos aktualumą, jos pasireiškimo skirtingose šalyse reikšmingus aspektus.

Istoriniu aspektu analizuodamas Afrikos kaimo vietovių bibliotekas Goodman (2008) išskiria šiuos kaimo vietovių bibliotekų veiklos specifiškumus: 1) kaimo vietovių bibliotekos veikla turi remtis spausdintų dokumentų pagrindu, nes kaimo vietovėse kitų laikmenų vartojimas nėra paplitęs; 2) paslaugos bendruomenės nariams turi būti stipriai susijusios su tikraisiais bendruomenės poreikiais; 3) paslaugų organizavimas turi turėti aiškų abipusį ryšį – poreikių identifikaciją ir jų tenkinimą (Goodman, 2008, p. 513).

Nors geografiniu aspektu Lietuvos situaciją būtų sudėtinga gretinti su minėtame straipsnyje analizuojama Ugandos situacija, bet bibliotekų veiklos atžvilgiu galim rasti tiesioginį ryšį. Tikėtina, kad tai susiję su bendromis kaimo bendruomenių vertybėmis ir aki-vaizdžiai pasireiškiančiu konservatyvumu. Autorius pabrėžia kaimo vietovių bibliotekų reikšmę skaitymo kultūros vystyme, ypatingai išskirdamas bibliotekų paslaugas vaikams. Šie aspektai artimi ir Lietuvos kaimo vietovių bibliotekoms.

Dent (2007) konstatuoja kaimo bibliotekų veiklos įtaką bendruomenės raštingumui ir vietovės ekonominio vystymosi perspektyvoms. Rumunijos kaimo bibliotekų paslaugas, veiklos ypatumus analizuojantys autoriai (Whiple, Nyce, 2007; Fried, Kochanowicz, Chiranov, 2010) įvardija kaimo bendruomenių gyvenimo įpročių svarbą informacijos poreikių formavime, pabrėždami konservatyvumą, stipriai įtakojantį informacijos paieškos elgesį ir Geitsų fondo finansinės paramos įtaką paslaugų kaitai. Šis aspektas labai aktualus ir Lietuvos kaimo vietovių bibliotekoms, kurių pastarojo meto pokyčiai daugiausiai susiję su to pa-

ties fondo inicijuotomis programomis. Minėti autoriai tyrimuose akcentuoja bibliotekų teikiamų paslaugų kaitą istoriniu aspektu, minėdami politinius pokyčius, informacinių technologijų vaidmenį, besikeičiančios aplinkos ir kintančio kultūros paveldo suvokimą, kaip veiksnius, įtakančius bibliotekos reikšmę bendruomenėje.

Lietuvos kaimo bibliotekų veikla ir jų reikšmė bendruomenėje kito istoriniame kontekste, nes besikeičianti aplinka įtakojo bendrąsias bendruomenės gyvenimo tendencijas. Šiame tyrime išskiriami šie kaimo vietovių veiklai svarbūs laikotarpiai:

1. Viešųjų bibliotekų kaimo vietovėse kūrimasis, ištakos – XX amžiaus pradžia – iki II pasaulinio karo.
2. II pasaulinio karo ir sovietizacijos pradžios (1940–1945) išskirtinai trumpas ir sudėtingas laikotarpis, kurio analizė reikalauja atskiro detalios tyrimo. Šiame straipsnyje detalus šio laikotarpio tyrimas neatliekamas, tik bendrais bruožais konstatuojamos netektys.
3. Sovietų valdžios valdymo laikotarpis (1946–1990).
4. Atgimimo ir Atgautos nepriklausomybės laikotarpis (1988–2010).

Išskirtieji laikotarpiai yra apytikriai, kai kuriose vietovėse jie persidengia, apimdami gretimai esančius, bet bendros laikotarpį charakterizuojančios tendencijos išlieka.

Tyrimo rezultatų analizė

Lietuvos kaimo vietovių bibliotekų kūrimasis, ištakos, tikslai, veikla. Nemažai Lietuvos viešųjų (visuomeninių) bibliotekų įkurtos Nepriklausomos Lietuvos valstybės laikotarpiu 1918–1939 metais, didžioji dauguma jų – paskutiniaisiais šio periodo metais. Nemaža dalis viešųjų rajoninių bibliotekų realiai pradėjo savo veiklą tik pasibaigus II pasauliniam karui.

XX amžiaus pradžioje Lietuvoje buvo ypatingai aktuali visuomenės skaitymo gimtąja kalba problema, nes ilgą laikotarpį (1864–1904 metai) šalis gyveno draudimo spausdinti, įvežti ir platinti spaudą nacionaliniais rašmenimis akivaizdoje. Dar būnant Rusijos imperijos dalimi, XX amžiaus pradžioje atgavus galimybes skaityti lietuvių kalba, geografinėje Lietuvos teritorijoje prasidėjo inteligentijos kultūrinės iniciatyvos, tame tarpe ir visuomeninių bibliotekėlių steigimas. Analizuodami atskirų bibliotekų ištakas (ypatingai nedidelėse provincijose) galime rasti nemažai faktų, kad žmonės savo iniciatyva įsteigė nedidelę bibliotekėlę. Šiuo laikotarpiu atskiros bendruomenės visoje Lietuvoje jau galėjo naudotis parapijų, draugijų ar abonementinėmis bibliotekėlėmis (Raguotienė, 1996, p. 295–338).

1920 metais Lietuvos Atkuriamasis Seimas išleido įsakymą, kuriuo buvo įkurti 6 regioniniai Centrinio Lietuvos knygyno (taip tuomet buvo įvardinamos bibliotekos) padaliniai provincijoje. Įstatymo papildymu numatyti etatai ir kita pirmųjų valstybinių bibliotekų provincijoje steigimo tvarka. Kaimo bibliotekų ir viso viešųjų bibliotekų tinklo vystymuisi Lietuvoje didžiausią įtaką turėjo 1936 metais priimtas Valstybinių viešųjų bibliotekų įstatymas, kuriame buvo numatyta per du metus šalyje įsteigti 285 valstybines viešąsias bibliotekas (Sinkevičius, 1983, p. 15). Ne visus planus pavyko įgyvendinti, tačiau iki II pasaulinio karo Lietuvoje veikė nemažas valstybinių viešųjų bibliotekų tinklas, kuriame pradėjo veikti įvairaus lygio bibliotekos (priklausomai nuo demografinių rodiklių ir savivaldybės teikiamos finansinės paramos). Tačiau pagrindinis kaimo bibliotekų Lietuvos teritorijoje kiekis įkurtas sovietiniu laikotarpiu (1946–1980 metais). (Sinkevičiaus (1983) tyrimų ir šiame darbe tiriamų bibliotekų atvejų analizės duomenys).

Raguotienės (1996) žodžiais, XX amžiaus pradžioje bibliotekos ir skaityklos suvokiamos, kaip svarbios ir įtakingos žmonių švietimo ir savišvietos priemonės. Jose buvo ugdomas tautiškas ir dvasingumas. XX amžiaus pradžioje besisteigiančios viešosios bibliotekos siekė Lietuvai specifinio šiuo laikotarpiu tikslo – pratinti žmones prie knygų ir skaitymo (Raguotienė, 1996, p. 9). Tai lėmė spaudos lietuviškais rašmenimis draudimo laikotarpis ir kitos istorinės aplinkybės, dėl kurių plataus masto skaitymas visuomenėje paplito sąlyginai vėlai.

Tenka apgailestauti, Lietuvoje tik pastaruju metu (XXI a pradžioje) centralizuotai inspiruojama tirti ir publikuoti atskirų bibliotekų istorijas, o vieninga Lietuvos viešųjų bibliotekų istorija iki šiol nėra parašyta. Šiuo metu yra publikuotos keletu atskirų viešųjų bibliotekų istorijos: Vilniaus apskrities Mickevičiaus viešosios bibliotekos istorijos šaltinių studija, Raseinių rajono savivaldybės viešosios bibliotekos istorija, Akmenės rajono savivaldybės viešosios bibliotekos 70-mečio jubiliejui skirtas leidinys „Viešoji biblioteka – informacijos ir kultūros skleidėja“, pateikiantis nemažai istorinių faktų apie bibliotekos veiklą. Didelė dalis bibliotekų turi rankraštines dalines savo istorijas, parašytas sovietiniu laikotarpiu, ir todėl ideologizuotas atitinkama pakraipa.

Šiuo metu jaučiamas susidomėjimas bibliotekų ištakomis. Tai sietina su bendromis tautos identiteto paieškomis, tikrųjų faktų žinojimo paskatomis. Nemažai bibliotekų savarankiškai ieško informacijos archyvuose, renka buvusių darbuotojų, skaitytojų atsiminimus, studijuojantys darbuotojai, renkasi bakalauro ar magistro baigiamųjų darbų temas iš savo bibliotekų istorijos.

Kadangi kaimo vietovių bibliotekos į centralizuotą rajono bibliotekų tinklą buvo sujungtos apie 1970

metus, tai jų išsamesnės istorijos ir rajono bibliotekų istoriją dažnai visai nepatenka (Brigys, 2009) arba patenka gana fragmentiškai – yra minimos įkūrimo datos, dirbę darbuotojai, ribotai komentuojama iki centralizacijos vykdyta veikla (Viešoji biblioteka – informacijos..., 2006). Atskirų Lietuvos kaimo vietovių bibliotekų publikuotų istorijų nėra. Tačiau bibliotekų bendruomenės pokalbiuose konstatuojama, kad atskirose bibliotekose ši informacija yra surinkta. Tai iliustruoja ir rankraštiniai informacijos šaltiniai, esantys Lietuvos nacionalinėje M. Mažvydo bibliotekoje (elektroninio katalogo duomenys).

Atvejų tyrimai rodo, kad Kretingos rajono savivaldybės Motiejaus Valančiaus viešosios bibliotekos (toliau – KRSVB) darbuotojai šiuo metu gilina savo istorijos pradmenis, pirmiausia istorinius tyrinėjimus archyvuose pradėdami nuo rajono (dabartinės centrinės) bibliotekos. Perspektyviniuose planuose numatoma tirti ir kaimo filialų istorijas. Kaip pažymi šios bibliotekos ekspertai, „bibliotekos įsikūrimo laikotarpis – mažiausiai ištirtas, nors ir bibliotekos istoriją gilinasi ne viena darbuotoja (dažniausiai studijų tikslais). Biblioteka savo tinklapyje skelbia pagrindinius visų filialų istorinius faktus, yra parengusi keletą publikacijų kompaktiniuose diskuose (Kartenos valsčiaus bibliotekos, 2002; Baublių kaimo bibliotekos..., 2003). Bibliotekos 75-mečio jubiliejaus proga 2010 metais Kretingos rajono biblioteka, gavusi paramą iš LR Kultūros rėmimo fondo, publikavo straipsnių rinkinį (Jonaskaitė, Buikienė ir Raudytė, 2010), skirtą Kretingos knyginės kultūros ir bibliotekų istorijos analizei.

Skuodo savivaldybės viešosios bibliotekos (toliau – SSVB) ekspertų teigimu bibliotekoje yra surinkta daug informacijos apie kaimo vietovių bibliotekų veiklą nuo pat įsikūrimo, galvojama apie informacijos parengimą spaudai.

Klaipėdos rajono savivaldybės Jono Lankučio viešosios bibliotekos Gargžduose (toliau – KIRSVB) istoriją profesionaliai analizuoja KU absolventė Eitkevičiūtė 2008 m. apgintame bakalauro darbe ir jo pagrindu parengtoje publikacijoje (Eitkevičiūtė, 2009). Tačiau jame nekeliamas tikslas analizuoti kaimo bibliotekų istorijas. Šis tikslas – perspektyviniuose bibliotekos planuose.

Šilutės rajono savivaldybės Fridricho Bajoraičio viešoji biblioteka (ŠRSFBVB) yra parengusi rankraštinį darbą, apimančią bibliotekos veiklos 50-metį (1945–1994 m.). Jame apžvelgiami pagrindiniai bibliotekos statistiniai rodikliai ir analizuojamas bibliotekos tinklas (Šilutės valstybinė viešoji..., 1995), tačiau

atskirų bibliotekų filialų istorijai, ar bibliotekos reikšmės bendruomenei analizė nebuvo atlikta.

Teoriniuose šaltiniuose minima, kad kaimo vietovėse bibliotekų kūrimąsi įtakojo vietinių filantropų asmeninis pasišventimas kultūros ir švietimo darbui. O bibliotekininko ir pačios bibliotekos vaidmuo ir įvaizdis bendruomenėje visuomet reikšmingas ir gerbiamas. Dažnai šias pareigas užimdavo samdomi (kartais – savanoriai) kultūrai pasišventę asmenys (Glosienė, Petuchovaitė ir Racevičiūtė 1998, p. 37). Tai iliustruoja Gargždų bibliotekos istorijos atvejis, nurodomas ekspertų: „Gargždų dvaro savininko Eugenijaus Ronne rūmuose buvo didelė biblioteka. Ronne minimas kaip išsilavinęs, domėjėsis menu, rašęs eilėraščius žmogus. Jo pastangomis bibliotekoje buvo sukaupta iki keturių tūkstančių knygų ir garsėjo tarp aplinkinių dvarų vertingais ir retais meno ir mokslo leidiniais. Tačiau detalių apie galimybes šiuo rinkiniu naudotis platesniam skaitytojų ratui nėra išlikę“.

Akmenės rajono savivaldybės viešosios bibliotekos pradžia susijusi su paprasto kaimo žmogaus Jono Gelmano iniciatyva savo namuose atidaryti skaityklą (Viešoji biblioteka – informacijos..., 2006, p. 5), o Raseinių viešosios bibliotekos pirmąja darbuotoja paskirta Ona Vidutaitė, kurios tėvas spaudos draudimo metais buvo knygnešiu (Brigys, 2009, p. 45). SSVB ekspertų turimomis žiniomis „Skuodo rajono Mosėdžio bibliotekoje dirbę žmonės yra palikę gilų pėdsaką Mosėdžio miestelio istorijoje. Jie ilsisi palaidoti garbingiausioje Mosėdžio kapinių vietoje“. Tai ne vieninteliai malonūs faktai ar prisiminimai, parodantys krašto žmonių pagarbą knygai, kultūrai, skaitymui.

Iš kitos pusės atlikti tyrimai konstatuoja faktus apie didelę bibliotekos personalo kaitą nuo pat įsikūrimo ir prastą darbuotojų kvalifikaciją, siejant tai su faktu, kad „provincijoje trūko išsilavinusių žmonių“. Pavyzdžiui, Skuodo rajono bibliotekininkų duomenimis, „pirmieji bibliotekos darbuotojai buvo mokytojai“ (bibliotekose, kurios įsisteigė po karo). Kretingos RSVB bibliotekoje nuo jos įsikūrimo dirbo ne specialistai, be vidurinio išsilavinimo. Darbuotojų, baigusiu specialius bibliotekininkystės mokslus centrinėje bibliotekoje atsirado tik apie 1957–1958 metus. KIRSVB Gargždų biblioteka konstatuoja, kad „1950 m., kai Lietuvoje buvo įvykdyta rajonizacija, birželio 20 d. įsikūrė rajoninė biblioteka. Bibliotekos vedėju pradėjo dirbti Zigmantas Lankutis, kuris buvo įgijęs bibliotekininko profesiją. Iki to laikotarpio bibliotekose dirbo nekvalifikuotas, dažnai besikeičiantis personalas, tikslų duomenų apie tai nėra išlikę“.

**Tiriamų bibliotekų įsikūrimo laikotarpių duomenų sugretinimas,
remiantis bibliotekų ekspertų pateiktais duomenimis**

Kriterijus	Analizuojamų bibliotekų duomenys
Įsikūrimo laikotarpio ištirtumo lygis	KIRSVBG išanalizuota centrinės bibliotekos istorija, filialų istorijų analizė numatoma ateities planuose. KRSV įsikūrimo laikotarpis mažiausiai ištirtas, Klaipėdos archyve surinkti duomenys panaudoti jubiliejiname bibliotekos 75-mečiui skirtame leidinyje. SSVB surinkta rankraštinė informacija apie visus kaimo vietovių filialus. ŠRSFBVB surinkti statistiniai duomenys rankraštiniame dokumente, skirtame bibliotekos 50-mečiui.
Įsikūrimo laikotarpio specifika	KIRSVBG įkurta 1939 metais, tačiau prasidėjus II pasauliniam karui, sudegė beveik visas miestelis, taigi ir bibliotekos pastatas. Dauguma kaimo vietovių filialų įkurta sovietiniu laikotarpiu (1946-1970). KRSVB Darbėnų miestelio (dabartinis filialas) biblioteka įkurta 1937 m., Kretingos centrinė biblioteka įkurta 1935 m. Dauguma kaimo vietovių bibliotekų įkurtos pokario laikotarpiu (1946–1970 m.). SSVB kai kurie filialai veiklą pradėjo anksčiau, nei rajoninė biblioteka (rajono biblioteka – 1939 m., Mošėdžio 1937, Ylakių – 1935 metais, įkurta vietinio žydų tautybės gyventojų iniciatyva). Dauguma kaimo vietovių bibliotekų įkurtos pokario laikotarpiu (1946-1970 metais). ŠRSFBVB Žemaičių Naumiesčio, Švėkšnos, Vainuto filialai kaimo vietovėse veikė nuo 1937 m. Šilutės rajono centrinė biblioteka įkurta 1945 metais.
Veikla – teikiamos paslaugos	1946 m. Klaipėdos apskrityje veikė 30 klubų - skaityklų. Patalpos daugiausia būdavo pas privačius gyventojus arba kultūros namuose. Veikla – vietoje skaitoma literatūra (daugiausia periodika) ir renginiai. Skaitytojų aptarnavimas vyko išduodant leidinius į namus ir suteikiant galimybes skaityti vietoje (skaitykla ir abonementas). Pradžioje tai atliko skirtingos įstaigos – biblioteka ir skaitykla (Kretingoje ir Skuode). Kai kurios bibliotekėlės Skuodo kaimo vietovėse (Ylakių) knygas teikdavo už tam tikrą mokesį (abonementą).
Reikšmė bendruomenėje	Klubai - skaityklos buvo pirmieji kultūros židiniai kaime, šios skaityklos taip pat būdavo šokių salės vakarams, patalpa susirinkimams. Skaitytojų turėjo labai daug, daugiausiai jie skaitė periodiką. Gyventojai skaityklą prisimena, kaip reikalingą, vienintelę valstybės finansuojamą kultūros įstaigą. Reikšmę bendruomenei iliustruoja išlikusi pagarba pirmiesiems bibliotekos darbuotojams – jie palaidoti išskirtinėje kapinių vietoje, pagarbiai minimi prisiminimuose.

Ekspertų pateikti duomenys rodo, kad tiriamų bibliotekų įsikūrimo laikotarpiai atspindi bendrąsias tendencijas – viešųjų bibliotekų ištakos yra tos geografinės vietovės asmeninių ar draugijų bibliotekų veikloje, tačiau kaip atskiros institucijos įsikūrė, remiantis 1936 metų Lietuvos vyriausybės įsakymu. Tenka apgailestauti, kad ši veikla labai greitai nutrūko, prasidėjus Antrajam pasauliniam karui. Tačiau *iš likusių istorinių faktų galima išvada apie nemažą šių bibliotekų reikšmę kaimo bendruomenėse, vystant kultūrą, skaitymo įpročius, skatinant lavinimąsi*. Dėl istorinių aplinkybių, šio laikotarpio istorinių tyrimų Lietuvoje nėra daug. Kaimo bibliotekų kūrimo laikotarpis daugelyje Lietuvos viešųjų bibliotekų yra mažiausiai žinomas, nes ilgą sovietinį laikotarpį domėtis juo buvo draudžiama ir, aišku, pavojinga.

Bibliotekos 1940–1945 metų laikotarpiu. Atskiras istorinis etapas bibliotekų veikloje yra 1940-1945 metai. Jis susijęs su pirmąja sovietine okupacija, karo nelaimėmis, ir apibendrinant pasižymėjo tuo, kad bibliotekų veikla sustojo, dauguma pradėtų darbų nutrūko, pradėtos kaupti kolekcijos buvo išsklaidytos, o nemaža dalis bibliotekose dirbusių darbuotojų, gelbėdamiesi nuo sovietinio teroro, pasitraukė į Vakarus arba buvo ištremti į Sibirą. Atlikta preliminarai atvejų studijų analizė parodė, kad šis istorijos laikotarpis visais analizuotais atvejais yra labai painus, todėl konstatuojama, kad detali jo analizė reikalauja atskiros tyrimo.

Kaimo vietovių bibliotekos sovietiniu laikotarpiu. Sudėtingos istorinės aplinkybės Lietuvoje po karo įtaškojo ideologijos ir valdžios pasikeitimus, tuo pačiu ir bibliotekų tiesioginę priklausomybę. Viešosios bibliotekos pavirto masinėmis ir veikė, kaip sovietinės ideologijos ir propagandos įrankis. Tačiau be būtinos propagandinės veiklos, bibliotekos išliko kultūros įstaigomis. Sovietiniu laikotarpiu kaimo vietovių neoficialioji veikla labiausiai priklausė nuo bibliotekininko asmeninio sugebėjimo laviruoti tarp būtinos paradinės sovietinės propagandos ir tikro kultūros puoselėjimo. Lietuvos sociologų (Leonavičius, Ozolinčiūtė, 2008, p. 19–30) atlikti tyrimai konstatuoja, kad sovietiniu laikotarpiu didžiausią įtaką kaimo vietovių kultūrai darė „kolchozų“ aukštuomenė („kolchozo“ pirmininkas ir administracija, prie kurios dažnai priskiriamas ir bibliotekininkas). Kultūrinės paslaugos buvo teikiamos principu „nuleidžiant iš viršaus“, tuo pačiu palaiškant vietos bendruomenės pasyvumą, formuojant ir tenkinant gyventojų poreikius. Autoriai pabrėžia, kad bibliotekininkas sovietiniu laikotarpiu priklausė kaimo vietovės elitui. Skuodo rajono bibliotekos atvejo tyrime konstatuota, kad bibliotekininko statusas bendruomenėje labai priklausė nuo kolchozo pirmininko nuomonės apie knygas ir jų skaitymo reikšmę. Taip pat ir nuo bibliotekininko sugebėjimo bendradarbiauti su Kultūros namų darbuotojais, jo autoriteto kaime. Ekspertai pažymėjo, kad „didesnio administracijos pa-

laikymo sulaukdavo tas bibliotekininkas, kuris buvo komunistų partijos narys ar komjaunuolis“. Tačiau, „asmenybės žavesys visais laikais buvo ir išliks verte, kuri yra prigimtinė, todėl buvo ir tokių kaimo bibliotekininkų, kurie gerbiami dėl sugebėjimo bendrauti, įdomių bendruomenei renginių organizavimo, kraštotylinės veiklos“.

Atvejo tyrimai bibliotekose parodė, kad Kretingos rajone sovietiniu laikotarpiu darbas kaimo bibliotekoje buvo laikomas „neprestižiniu“, pirmiausiai tai siejant su privaloma sovietinio režimo agitacine veikla. Bibliotekininkų atlyginimai buvo žemiausi rajone, jie dirbo ne tik bibliotekinį, bet ir įvairių visuomeninių politizuotą darbą: rinko iš kaimo paskolas (obligacijas), dalyvavo knygų prekyboje, apipavidalindavo agitpunktuose raudonuosius kampelius ir t. t.

Skuodo rajono ekspertų nuomone „sovietinė kaimo biblioteka neturėjo patrauklumo ir žavesio pritraukti savo patalpomis. Patalpų remontams ir jų apipavidalinimui nebuvo skiriama dėmesio. Fondai buvo „išpūsti“ propagandine-ideologine literatūra, kuri neturėjo paklausos. Bet negalima sakyti, kad kaimo bendruomenei biblioteka buvo nereikalinga. Ankščiau gal net buvo daugiau skaitančiųjų kaime“ (iš ekspertės pasisakymo).

Klaipėdos rajono Gargždų bibliotekos ekspertų teigimu „sovietiniais laikais kaimo bibliotekininkės buvo aktyvios bendruomenės narės: dalyvaudavo rinkiminėse komisijose, padėdavo surašinėjant gyventojus, jų turimus ūkius ir kt. Aktyviai dalyvaudavo meno saviveikloje, net vadovaudavo saviveiklos kolektyvams. Jos priklausė inteligentijai, buvo raštingos ir apsiskaičiusios, kaime gerbiamos, vadinamos kaimo šviesuliais“ (iš ekspertės pasisakymo).

Šilutės rajono savivaldybės Fridricho Bajoraičio bibliotekos ekspertės žodžiais sovietmečiu „bibliotekos darbo uždavinius ir kryptis formavo tam tikri visuomeniniai politiniai įvykiai, vedama ideologinė politika, įvairių vyriausybinių ir partinių nutarimų vykdymas. Visas bibliotekų darbas buvo planuojamas aukštesnių institucijų, kurios orientavo kultūros įstaigas į socialistinį lenktyniavimą, nerealių skaičių po-

litiką. Bibliotekininkui nelikdavo galimybės parodyti savo iniciatyvą, savarankiškumą bei gebėjimus. Jo veikla buvo ribojama, kontroliuojama“ (iš ekspertės pasisakymo).

Šiuo laikotarpiu išaugo kaimo bibliotekų skaičius. Sovietinė valdžia skatino šį procesą socialistiniu lenktyniavimu tarp rajonų ir tokiomis skatinimo priemonėmis, kaip „veiklos gairelių“ įteikimu. Skuodo rajono bibliotekos eksperto žodžiais išreikštas pavyzdys: „Skuodo kultūros skyrius 1966 m. buvo įsteigęs dvi pereinamąsias gaires „Bibliotekai, išdavusiai daugiausiai ateistinės literatūros“ ir „Bibliotekai, išdavusiai daugiausiai žemės ūkio literatūros“. Pirmoji gairė atiteko Žemytės bibliotekai, antroji – Luobos bibliotekai“. Tokiu būdu labai padidėjo įsteigtų bibliotekų skaičius bei „ataskaitinis“ skaitytojų ir perskaitytų knygų skaičius, rodant valdžiai savo pasirengimą vykdyti sovietų valdžios keliamus uždavinius. Šie procesai turėjo dvigubą įtaką – jie labai smukdė realų bibliotekos institucijos prestižą, iš kitos pusės – suteikė galimybę daugelyje vietų įsteigti nedidelius knygos, skaitymo, kultūros centrus. Kuri pusė bibliotekos veikloje vyravo, priklausė nuo bibliotekininko asmenybės, jo bendravimo su bendruomene ir bendros kaime susiklosčiusios kultūrinės aplinkos.

Didelę įtaką kaimo vietovių bibliotekų veiklos kaitai turėjo rajono viešųjų bibliotekų centralizacija (tinklo kūrimasis), Lietuvoje vykęs apie 1970 metus. Kaimo vietovių bibliotekų veiklai šis procesas turėjo teigiamos prasmės. Centralizavus komplektavimo, dokumentų tvarkymo procesus, filialai daugiau dėmesio galėjo skirti tiesioginiam skaitytojų aptarnavimui. Teigiamais galima laikyti ir tinklo plėtros rodiklius – minimu laikotarpiu daugelio rajoninių bibliotekų tinklas labai prasiplėtė, bibliotekos filialai įsteigti beveik kiekviename geografinės vietovės kaime. Vietovėse, kur bibliotekininkas klusniai vykdė iš viršaus siunčiamus partinius nurodymus ir nieko alternatyvaus nesiūlė, biblioteka įgavo nuobodžios, prastai aprūpintos, nuširusios ir nereikalingos institucijos įvaizdį.

**Tiriamų bibliotekų sovietinio laikotarpio duomenų analizė,
remiantis bibliotekų ekspertų pateiktais duomenimis**

Kriterijus	Analizuojamų bibliotekų duomenys
Sovietinio laikotarpio iširtumo lygis	Atlikta nemažai tyrimų, tačiau jie ideologizuoti, nes atlikti sovietiniu laikotarpiu.
Sovietinio laikotarpio specifika	Įkuriama daug bibliotekų kaimo vietovėse (Klaipėdos rajone – 45, Kretingos rajone - 40, Skuodo rajone – 37, po centralizacijos Klaipėdos rajone liko 27, Kretingos – 27, Skuodo – 23, Šilutės – 65), duomenys apytikriai dėl ne kartą besikeičiančių rajono geografinių ribų. Ideologiniai politizuoti sovietų valdžios reikalavimai ir bibliotekininkų prisitaikymas, demonstruojant pasiekimus. Blogos būklės patalpos. Palyginti geras dokumentų komplektavimo finansavimas, bet daug ideologinės, neatitinkančios didelės dalies bendruomenės poreikių literatūros.
Veikla – teikiamos paslaugos	Be tiesioginių bibliotekos paslaugų – daug ideologinės - propagandinės veiklos, kurios aukšti rodikliai reiškė pagyrimą iš viršaus ar bent pavojaus nustūmimą tolyn. Abejotinas pasiektų rodiklių patikimumas
Reikšmė Bendruomenėje	Nors oficialiai biblioteka priskiriama prie bendruomenės elito, bet tikrovėje – darbas nepopuliarus, didelė darbuotojų kaita, maži atlyginimai, daug nepopuliaraus bendruomenėje ideologinio darbo. Išimtis – turintys autoritetą bendruomenėje asmenys, dažniausiai – palaikomi kolchozo pirmininko ir galėję laviruoti tarp ideologijos ir kultūros vertybių. Tačiau dažnai sovietiniame kaime biblioteka buvo viena iš nedaugelio galimų laisvalaikio ir kultūros institucijų, todėl didesne ar mažesne dalimi reikalinga ir vertinama bendruomenėje.
Bibliotekos personalas	Ilgai dirbo mažai išsilavinę asmenys, buvo didelė personalo kaita. Apie 1960-uosius metus kaimo bibliotekoms pradėta teikti metodinė pagalba iš centrinės bibliotekos, bibliotekinis darbas tapo profesionalnesnis. Per visą laikotarpį specialistų daugėjo, specialistai keitė neturinčius išsilavinimo darbuotojus. Sugebėję laviruoti ir teikti bendruomenei reikalingas paslaugas kaimo bibliotekininkai – gerbiami, tokio personalo daugėjo, ypatingai tolstant nuo pirmųjų sovietinio laikotarpio veiklos dešimtmečių.

Pateikti duomenys rodo, kad sovietinio laikotarpio tendencijos yra panašios visose tiriamose bibliotekose, pasireiškę skirtumai nėra esminiai. Šio darbo autorės nuomone ir apklaustų ekspertų sutikimu, tai įtakojo bendra ir griežta sovietų politika, kuriai turėjo paklusti visos institucijos. Sovietiniu laikotarpiu labai išaugęs kaimo bibliotekų skaičius teigiamos įtakos bibliotekų veiklai ir reikšmei bendruomenėse neturėjo, nes buvo dirbtinai išpūstas. Prasidėjus bibliotekų centralizacijai, filialų skaičius sumažėjo ir nusistovėjo maždaug tolygus. Vis dėlto tai buvo reali galimybė kaime sukurti kultūros centrą, vieną iš labai nedaugelio tuo metu prieinamų galimybių skaityti, lavintis, kultūringai leisti laisvalaikį. Tuo ši bibliotekų kaimo vietovėse plėtros tendencija yra pozityvi. *Visa kultūrinė infrastruktūra kaime sovietiniu laikotarpiu buvo gana ribota ir bibliotekų veikla šiame kontekste išlieka svarbi, nežiūrint į tai, kad bibliotekos veiklos deklaruojamos vertybės ir teikiamos paslaugos neretai prieštaravo tikriesiems bendruomenės poreikiams.* Dvilypumas veikloje takėjo ir bibliotekos institucinę reikšmę bendruomenėse. Ten, kur veikla atspindėjo bendruomenės tikruosius lūkesčius, bibliotekos reikšmė didesnė, o tose vietovėse, kur veikla buvo tik imituojama, pateikiant reikalaujamas ataskaitas ir tuo apsiribojama, ji įgijo nereikalingos institucijos įvaizdį.

Kaimo vietovių bibliotekos atgavus nepriklausomybę. Viešųjų bibliotekų veikla smarkiai pakito Lie-

tuvos Atgimimo ir Dainuojamos revoliucijos laikotarpiu (apie 1988–1990 metus). Tautoje suaktyvėjus susidomėjimui savo praeitimi, kultūriniu identitetu, ilgai draustomis nacionalinėmis vertybėmis, bibliotekos tapo ta bendruomenės vieta, kurioje kuriamos naujos tradicijos, kviečiami atgimimo autoritetai, viešai diskutuojama apie dvasines, kultūrinės vertybes. Buvo jaučiamas didelis susidomėjimas išviešintų sovietiniu spec. fondų dokumentų turiniu, ikikarine literatūra, iš naujo atrandami lietuvių kultūros klasikai, prieškariniai istorikai ir kt. svarbios krašto kultūros asmenybės. Bibliotekininkai gana greitai įsijungė į atgimimo procesą, džiaugėsi tapę įdomūs, naudingi, reikalingi (pagal Kretingos, Skuodo, Gargždų, Šilutės bibliotekų ekspertų pasisakymus anketose).

Tačiau šis laikotarpis pažymėtas ne tik optimizmo ir vilties žymėmis. Prasidėję nauji socialiniai, politiniai, kultūriniai procesai neigiamai įtakojo bibliotekų veiklą „pereinamuoju laikotarpiu“. Pavyzdžiui Skuodo rajono ekspertų nuomone „konkretūs darbai bibliotekoje sustojo. Bibliotekų fondų tvarkymas nevyko. Buvo pasiruota pereiti prie BBK klasifikacijos, bet darbas sustojo net neprasidėjęs. Fondai buvo „nevalyti“, gausu sovietinės propagandinės literatūros, šaokinė literatūra pasenusi, neaktuali. Po 1990 m., sunkėjant šalies ekonominei būklei, siaurinamas viešųjų bibliotekų tinklas rajone. 1992 m., sujungus švietimo ir kultūros skyrius 8 kaimo bibliotekos tapo mokyklų

bibliotekomis, kurioms Skuodo centrinė biblioteka ne-
teikė jokios metodinės pagalbos.

Kaimo gyventojų aptarnavimas ir fondo komplek-
tavimas didžia dalimi priklausė nuo bibliotekininko
sąžiningumo ir mokyklos administracijos geranorišku-
mo. Periodinė spauda buvo užsakoma tik mokyklos
bendruomenei, tuo būdu visiškai buvo ignoruojami
kaimo gyventojų poreikiai“. Tačiau jau apžvelgdami
visą laikotarpį SSVB ekspertai teigia, „kad šios
problemos išsprendė gana pozityviai. Palaipsniui
kaimo gyventojai apsirato lankytis mokykloje (kur
yra bibliotekos patalpos) ir drąsiau ten užsuka. O bib-
liotekininkai pastebi ir teigiamus sujungimo aspektus
– bibliotekininkui lengviau organizuoti renginius (nes
auditorija ir dalyviai yra čia pat), ilgainiui pasiskirstė
skaitytojų srautai – vykstant pamokoms – daugiau bib-
liotekose renkasi suaugusiųjų, o po pamokų suguža
vaikai“.

Šilutės rajono ekspertų žodžiais „viešosios biblio-
tekos filialai atgautos nepriklausomybės pradžioje bu-
vo jungiami su mokyklų bibliotekomis. Buvo visokių
atvejų: buvo sujungta ir vėl atjungta (pvz., Usėnų fili-
alias), buvo rajono savivaldybės tarybos sprendimas
dėl mokyklos ir viešosios bibliotekos filialo sujungi-
mo paduotas į teismą ir Degučių filialas turėjęs būti
sujungtas su mokyklos biblioteka buvo nesujungtas,

buvo sujungtų filialų, kurie uždarius mokyklas grįžo
į pradinį statusą, tai yra vėl tapo tik viešosios bibliote-
kos filialais.“

Straipsnio autorės atlikti tyrimai (Janavičienė,
2008; Janavičienė, 2009; Janavičienė, 2010) apie vie-
šųjų bibliotekų kaimo filialų veiklą Lietuvos atgimi-
mo laikotarpiu (199–2010) ir atvejų papildomi tyri-
mai rodo, kad didžiausios įtakos šio laikotarpio kaimo
vietovių bibliotekų veiklai turi:

- 1) tinklo optimizavimas (mažinamas kaimo vieto-
vių filialų skaičius);
- 2) labai lėti dokumentų fondų atnaujinimo tem-
pai;
- 3) išsiplėtusi šiandienos kaimo bibliotekų veikla,
naujos sociokultūrinės, informacinės – eduka-
cinės paslaugos bendruomenėms.

Kaimo vietovių bibliotekų skaičiaus mažėjimą bei
lėtą dokumentų fondų atsinaujinimą įtakoja finansini-
ai ir demografiniai faktoriai – kaimo bendruomenės
nyksta, mažėja skaitytojų, nelengva ekonominė padė-
tis ir pasaulinė finansinė krizė siaurina savivaldybių
biudžetus. Tačiau bibliotekos reikšmė didėja, grįžtant
prie tikrųjų bendruomenės narių poreikių tenkinimo.
Tai pasireiškia pažangių technologijų diegimu ir ben-
druomenei reikalingų modernių paslaugų teikimu.

3 lentelė

**Tiriamų bibliotekų Atgautos nepriklausomybės laikotarpio duomenų analizė,
remiantis bibliotekų ekspertų pateiktais duomenimis**

Kriterijus	Analizuojamų bibliotekų duomenys
Tinklo opti- mizavimas	KIRSVBG panaikinti 2 kaimo filialai, priežastis – gyvenviečių prijungimas prie Klaipėdos miesto. KRSVB panaikinti 4 kaimo filialai, aktyviai pasipriešinta ir išvengta mokyklų bibliotekų sujungimo su viešosios bibliotekos kaimo filialais SSVB panaikinti 4 kaimo vietovių filialai, ir 8 kaimo vietovių filialai sujungti su mokyklų bibliotekomis ŠRSFBVB filialai nebuvo panaikinti. Nepriklausomybės laikotarpiu 10 filialų kaimo vietovėse perėjo nau- jai kuriamos Pagėgių savivaldybės priklausomybei, 9 viešosios bibliotekos filialai yra sujungti su mokyklų bibliotekomis ir vykdo ir mokyklos bibliotekos funkcijas.
Dokumentų fondo atsi- naujinimas	KIRSVBG fondų atnaujinimo tempai labai lėti, trūksta lėšų. Per 20 metų kaimo vietovių bibliotekose atsi- naujinimo apie 25 % dokumentų fondo. Stengiamasi užsakyti kaimo vietovėse paklausia ir labai pageidauja- mą periodiką. KRSVB per 20 metų kaimo vietovių bibliotekose atsinaujino mažiau nei 20 % dokumentų fondo. Stengia- masi užsakyti kaimo vietovėse labai paklausia periodiką. SSVB finansavimas fondų atsinaujinimo krizė 1992-1995 m., kai net periodikos užsakoma minimaliai. Pasikartojusi krizė 2009 m. – per metus yra filialų, kurie negavo nei vienos naujos knygos, tačiau stengiasi užsakyti periodinę spaudą. Atsinaujino mažiau nei 30 % kaimo vietovių filialų dokumentų fondų. ŠRSFBVB didelę naujai gautų dokumentų dalį sudaro fizinių ir juridinių asmenų parama. Kaimo filialams stengiamasi komplektuoti vertingesnę, išliekamąją vertę turinčią literatūrą, ypatingas dėmesys skiriamas tęstinių, daugiatomių ir enciklopedinių leidinių išigijimui. Dokumentų fondo atsinaujinimas siekia apie 20%.
Naujos paslaugos bendruome- nei	KIRSVBG įsteigti viešieji interneto prieigos taškai, bibliotekininkai, kelia savo kvalifikaciją, jų veiklos plečiasi: ne tik aptarnauja ir informuoja gyventojus, bet ir juos moko kompiuterinio raštingumo bei darbo su interneto ištekliais. KRSVB Vieša interneto prieiga, kompiuteriniai mokymai kaimo bendruomenei, suaktyvėjo kultūrinė-in- formacinė veikla, aktyvi etnokultūrinė veikla, atskirų bibliotekų projektinė veikla. SSVB Vieša interneto prieiga, tiesioginės interneto transliacijos įvairioms socialinėms grupėms, skaitymo metams organizuoti skaitymai netradicinėse erdvėse, kasmetiniai metų knygos rinkimai Viešosios interneto prieigos taškai, kompiuteriniai mokymai bendruomenei, konsultacijos, virtualios infor- macinės, socialinės paslaugos, naujos kultūrinių renginių formos.

Patalpų renovacija	<p>KIRSVBG dalyvavimas projektuose įtakojo bibliotekų materialinės bazės sustiprėjimą. Pagal projekto sąlygas, bibliotekininkų atliekamos projektinės veiklos iniciavo vietos savivaldos finansinę paramą, per 20 metų renovuota apie 95 proc. kaimo vietovių bibliotekų.</p> <p>KRSV Atnaujinta 50 proc. kaimo filialų, visos bibliotekos yra apšildomose patalpose.</p> <p>SSVB Visos bibliotekos renovuotose, apšildomose patalpose, mažėjant kitų socio-kultūrinių įstaigų kaime (mokyklų, darželių, kultūros namų) lieka patalpų, kuriose gali įsikurti bibliotekos.</p> <p>ŠRSFBVB į naujas suremontuotas patalpas persikėlė: Grabupių, Gardamo (2006 m.), Pagrynių (2008 m.), Saugų, Usėnų, Šylių, Švėkšnos (2009 m.), Laučių (2010 m.) filialai. Suremontuotos patalpos Pašyšių, Rusnės, Traksėdžių, Vilkyčių, Degučių, Bikavėnų, Katyčių, Kintų, Balčių filialuose. Visi kaimo vietovių filialai pagerino savo materialines sąlygas. Visuose kaimo vietovių filialuose įsteigti viešosios prieigos interneto taškai.</p>
Bibliotekų reikšmė bendruomenėje	<p>KIRSVBG labiausiai teigiamai bibliotekų veiklą įtakoja teikiamų paslaugų plėtra. Vykdomi įvairūs projektai, įsteigti viešieji interneto prieigos taškai, vartotojų mokymai. Neigiamai įtakoja nepakankamai ir per lėtai atnaujinami dokumentų fondai, nes trūksta lėšų.</p> <p>KRSV biblioteka tapo nepolitizuota – kultūros įstaiga, pirmoji kaime teikia viešą prieigą internetu, kai kur – vienintelė likusi socio-kultūrinė institucija, žiniasklaida pateikia teigiamą, pozityvų įvaizdį, tuo didžiuojasi personalas. Personalas įsilieja į bendruomenių veiklą, savanoriškai teikdamas papildomas socialines paslaugas bendruomenių nariams.</p> <p>Skuodo rajono kaimo vietovėse uždamos kaimo mokyklos ir bibliotekos lieka vienintelės kultūros įstaigos. Bendruomenės pačios išreiškia bibliotekų poreikį ir svarbą, ypač vaikams. Bibliotekose teikiamos papildomos paslaugos vaikams iš rizikos šeimų. Bibliotekininkės – tarp aktyviausių bendruomenės narių, jos renkamos kaimo seniūnėmis, ir kt.</p> <p>Šilutės rajono kaimo vietovėse kuriama nauja, šiuolaikiška biblioteka, įgalinanti naudotis ne tik universaliu dokumentų fondu ir šiuolaikinėmis technologijomis, bet ir atliekanti socialines funkcijas bendruomenėje.</p>

Bibliotekų skaičiaus mažėjimas kaimo vietovėse – skausminga problema ne tik analizuojamoms Lietuvos bibliotekoms. Gal problemos sprendimo reiktų ieškoti mobiliame aptarnavime, naudojant „bibliobusus“ arba knygnešystę? Tai diskusinis klausimas, reikalaujantis įdėmaus žvilgsnio į situaciją ir galimybes.

Problemos dėl lėtai kaimo bibliotekose atsinaujinančių dokumentų fondų fiksuojamos visuose tirtuose atvejuose. Tačiau jos esmę galima išvelgti ne tik finansavimo trūkume (kuris yra konstatuojamas), bet ir racionalių kolekcijų dydžio (pasirinkimo galimybių skaitytojams) suvokimo kaitoje. Keičiantis valiutoms, dokumentų kainoms ir paklausių (siūlomų ir reikalingų) dokumentų santykiui bei kitiems rodikliams, situacijos analizė tampa sudėtingu, įvairialypiu procesu. Todėl aiškus atsakymas šiuo tyrimu nėra konstatuojamas. Tai rodo poreikį situaciją pažinti giliau, numatant tai, kaip galima tyrimo tęstinumą.

2009 metais atliktas Kretingos rajono savivaldybės kaimo vietovių bibliotekininkų tyrimas konstatavo, o 2011 metais atliktas Šilutės rajono kaimiškųjų filialų bibliotekų tyrimas patvirtino, kad reiškiasi naujos tendencijos kaimo vietovių bibliotekos filialų veikloje – *bibliotekininkai savanoriškai priima papildomas socialines funkcijas bendruomenėje*. Pirmiausia tai – edukacinė informacinio raštingumo veikla ir bendruomenei teikiamos e-paslaugos, taip pat – kaimo bendruomenės senjorams teikiamos papildomos socialinės paslaugos (registracija pas gydytojus, in-

formavimas apie vietovėje apsilankančių socialinių darbuotojų teikiamas paslaugas, maisto banko paketų dalinimas, deklaracijų pildymas, SODRA anketų pildymo, elektroninio dienyno mokyklose ir kitokių e-paslaugų teikimo pagalba bendruomenės nariams ir kt.).

Modernaus laikotarpio istorinės tendencijos tiriamose bibliotekose yra panašios, bet jose galima pamatyti tam tikrų skirtumų. Jie pasireiškia skirtingų geografinių vietovių specifika, kurią būtų galima apibrėžti – arčiau miesto ir toliau nuo didžiųjų šalies miestų nutolusių vietovių faktoriumi. Bibliotekoms tampant demokratiškomis, nepolitizuotomis institucijomis, didėja jų institucinis populiarumas, gerėja įvaizdis, lengviau sprendžiasi materialinės bazės problemos.

Visa tai akivaizdžiai rodo, kad viešųjų bibliotekų kaimo vietovių filialų reikšmė vietos bendruomenėse keičiasi. Biblioteka reaguoja į pasikeitusius bendruomenės poreikius, plėsdama teikiamų paslaugų spektrą. Tai įrodo bibliotekos, kaip socialinės institucijos svarią reikšmę dabartinėje kaimo infrastruktūroje, jos norą ir gebėjimą reaguoti į besikeičiančius bendruomenės poreikius ir realų indėlį, formuojant kaimo sociokultūrinį kapitalą.

Apibendrinimas

Viešosios bibliotekos kaimo vietovėse kūrėsi valdžios potvarkiais. Tačiau jų ištakos siekia asmenines ir įvairių draugijų visuomenines bibliotekas, veiku-

sias jau nuo XIX amžiaus pabaigos – XX amžiaus pradžios. Viešosios bibliotekos įsikūrimo laikotarpiu buvo aiškiai apibrėžti jos veiklos tikslai – tarnauti vietos bendruomenės skaitymo – kultūriniais poreikiams tenkinti. Įsikūrimo laikotarpio bibliotekos reikšmę bendruomenėje nusako išlikę skaitytojų ir darbuotojų pozityvūs prisiminimai arba / ir kaimo vietovėms būdinga pagarbos išraiška semantikoje – pavyzdžiui, buvę bibliotekos darbuotojai palaidoti garbingoje kapinių vietoje. Pirmaisiais bibliotekininkais kaime dažniau dirbo garbingi bendruomenės nariai. Nors taip buvo ne visada, bet to priežastis aiški – provincijoje trūko išsilavinusių žmonių. Deja, šis laikotarpis labai trumpas, tiriamose bibliotekose – vieneri – ketveri metai. Todėl bibliotekų veiklai išsivystyti ir išsiskleisti nebuvo pakankamai laiko.

II pasaulinio karo įtaka bibliotekų veiklai – tragiška. Dauguma jų sudegė ir veiklą teko pradėti iš naujo. Bibliotekos reikšmę bendruomenėse iliustruoja išsaugoti atsiminimai apie tai, kas išsaugojo bibliotekoje buvusią kolekciją (slėpė, ar prigludė savo namuose), o kas – pabėgo, palikęs viską likimo valiai.

Sovietų valdymo laikotarpio bibliotekų veiklai būdinga politizuota ideologinė veikla, paremta Komunistų partijos nurodymais. Bibliotekos virto ideologizuotomis sovietų kultūros propaguojomomis, čia dirbantis personalas privalėjo atlikti daug netiesioginio ir bendruomenėje nepopuliaraus darbo. Tačiau tuo metu įsisteigė dauguma kaimo filialų. Pradžioje visos bibliotekinės veiklos dažniau chaotiškos, nekvalifikuotos ir išpūstos, tačiau laikui bėgant vis daugiau personalo puoselėjo tikrąsias vertybes, orientavosi į bendruomenės poreikius, ieškojo kelių ir galimybių reaguoti į juos. Didėjo kaimo vietovių bibliotekų autoritetas. Dažnai būdamos vienintelėmis kaimo vietovėje sociokultūrinėmis įstaigomis, jos turėjo savo gerbėją – nuoširdžiai besidomintį kultūros vertybėmis kaimo gyventoją.

Tiesa, sovietų valdžios periodui būdingas bruožas – patrauklesnė bendruomenei biblioteka buvo ten, kur kolchozo pirmininkas pritarė skaitymui, kultūrai, domėjosi knyga. Taip pat pastebima, kad nemažos įtakos bibliotekų veiklos galimybėms turėjo tai, ar bibliotekininkai buvo komunistai arba komjaunuoliai. Šie faktai sudarė sąlygas atskirų bibliotekų veiklos dvilypumui, jose vietinė valdžia mažiau pastebėdavo nepakankamą sovietų valdžios propagavimą, taip sudarydama sąlygas neignoruoti bendruomenei svarbių iniciatyvų. Pastarųjų bibliotekų reikšmė bendruomenėje buvo didesnė, taip sudarydama sąlygas palaikyti socialinio kapitalo vystymui reikalingą infrastruktūrą.

Atgimimo laikotarpio pradžiai būdingas skaitytojų susidomėjimas ilgai draustais faktais, veiklomis, dokumentais. Pastebimas bibliotekų renesansas kultūrinėje – informacinėje veikloje, didelis bendruomenės susi-

domėjimas renginiais. Įtakos bibliotekų reikšmei turėjo pasireiškusios finansinės problemos, kurios tęsiasi iki analizuojamo periodo. Kaimo vietovių bibliotekų veikla prasiplėtė, tapo nepolitizuota, jos planavimas ir valdymas orientuojasi į bendruomenės poreikius. Prasiplėtė tradicinės bibliotekos veiklos – skaitybos organizavimas, kultūrinių renginių skaičius ir formų įvairovė, vartotojų mokymai ir kt. Dalyvavimas įvairiuose projektuose, naujų informacinių technologijų plėtra, prieigos prie interneto suteikimas gyventojams gerina bibliotekos įvaizdį, teikia institucijai didesnę reikšmę bendruomenėse. Atgimimo laikotarpiu bibliotekos tampa svarbia kaimo bendruomenės bendra erdve, kurioje bendruomenės nariai gali reikšti iniciatyvas ir ieškoti būdų jų realizacijai.

Kaimo vietovių bibliotekų reikšmė bendruomenėse per jų institucinį gyvavimo laikotarpį ne kartą keitėsi, tačiau net ir sudėtingomis aplinkybėmis biblioteka išliko reikalinga, prisitaikė prie laikmečio keliamų reikalavimų, teikdama tuo metu bendruomenei reikalingas paslaugas. Tuo atžvilgiu biblioteka kaimo vietovėje yra reikšminga institucija, realiai prisidedanti prie socialinio - kultūrinio kapitalo vystymo.

Literatūra

1. *Baublių kaimo bibliotekos istorija*. (2003) [Elektroninis išteklius]. Kretingos rajono savivaldybės M. Valančiaus VB, Kretinga, 1 CD-ROM.
2. *Bibliotekininkystės ir informacijos studijų vadovas*. (2009). Vilnius: Vilniaus universitetas.
3. Brigys, J. (2009). *Raseinių rajono savivaldybės viešosios bibliotekos istorija*. Vilnius, Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka (Lietuvos bibliotekų istorijos šaltiniai ir tyrinėjimai).
4. Dent, V. F. (2007). Local economic development in Uganda and the connection to rural community libraries and literacy. *New Library World*. 108 (5/6), p. 203–217.
5. Eitkevičiūtė, A. Janavičienė, D. (2009). Klaipėdos rajono savivaldybės Jono Lankučio viešosios bibliotekos raida 1939–2007 m. *Tarp knygų*, 5, p. 6–11.
6. Fried, S., Kochanowicz, M., Chironov, M. (2010) Planning for impact, assessing for sustainability. *Measurement and Metrics*, 11 (1), p. 56–74.
7. Glosienė, A., Petuchovaitė, R. ir Racevičiūtė, R. (1998). *Viešoji biblioteka: tradicija ir modernumas*. Vadovėlis aukštosioms mokykloms. Vilnius: Žara.
8. Goodman V. D. (2008). Rural library services: historical development and modern – day examples from West Africa. *New Library World*, 109 (11/12), p. 512–523.
9. Janavičienė, D. (2008). Kultūrinė veikla kaimo bibliotekose. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*, 2 (11), p. 244–251.
10. Janavičienė, D. (2009) Skuodo savivaldybės viešosios bibliotekos kultūrinė komunikacija kaimo bendruomenėse. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*, 3(16), p. 193–201.

11. Janavičienė, D. Bibliotekų paslaugos ir kaimo bendruomenių formavimasis. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*, 3(19), T. 2, p. 80–88.
12. Jonauskaitė, L., Buikienė, L., Raudytė, N. (2010). *Spaudos ir knygos kelias Kretingoje*. Straipsnių rinkinys. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
13. *Kartenos valsčiaus bibliotekos* [Elektroninis isteklius]. (2002). Kretingos raj. savivaldybės M. Valančiaus VB, Kretinga, 1 CD-ROM.
14. Klimaszewski, Ch., Bader, G. E., Nyce, J. M., Beasley, B. F. (2010). Who wins Who loses? Representation and „restoration“ of the past in rural Romanian community. *Library Review*, 59 (2), p. 92–106.
15. Leonavičius, V.; Ozilinčiūtė, E. (2008). Socialinės kaimo bendruomenės formavimosi prielaidos sovietinio laikotarpio Lietuvoje. *Filosofija. Sociologija*, 19 (2), p. 19–30.
16. Poviliūnas, A. (2008). *Tyrimo dalyvaujant metodologijos taikymas kaimo plėtoje*: habilitacijos procedūrai teikiamų mokslo darbų apžvalga. Vilniaus universitetas.
17. Raguotienė, G. (1996). *Spaudą atgavus: knyga ir skaitytojas 1904–1918 Lietuvoje*: monografija. Vilnius: STL..
18. Sinkevičius, K. (1983). *Lietuvos TSR bibliotekų istorija: 1940–1980*: monografija. Vilnius: Mokslas.
19. *Šilutės valstybinė viešoji – rajoninė – rajono centrinė – viešoji biblioteka* (1945–1994 m.). Statistika. Bibliotekų tinklo analizė. (1995). Sud. A. Norbutienė, A. [Mašinraštis], Šilutė.
20. *Viešoji biblioteka - informacijos ir kultūros skleidėja*. (2006). Sud. Ž. Sinkevičienė. Kaunas: Lietuvos nepriklausomų rašytojų sąjunga.
21. Whiple, M., Nyce, J. M. (2007). Community analysis needs ethnography: an example from Romania. *Library Review*, 56 (8), p. 694–706.
22. Володин, Б. Ф. (2004). *Всемирная история библиотек*. Санкт-Петербург: Профессия.

Janavičienė, D.

Significance of Rural Library to the Community

Summary

Increasing urban development affects rural areas, especially in suburban areas. A village today is perceived differently - on one hand - as a cleaner, more natural place for vacation fun in farmstead (or at the grandparents if they live in rural areas). On the other hand it is a unattractive place to live permanently, because there is no usual city infrastructure. Even though you can create infrastructure in rural areas today, the socio-cultural environment is not easy to create. This is the task for whole rural community. The article analyzes social phenomenon, when long Soviet period distorted (not only) conception of rural communities, transforming villagers to non-initiative crowd which is under the others will, and also ignorant to the culture provided from the top or externally installed values. At the same time during all XX century and now public library is one of the components of social institutions in rural infrastructure. The purpose of public libraries is to serve the needs of the community. Reshaping the community's environment, changing needs are the basis for library changes. The investigation dealt with the problem whether it is changing enough, if the library adequately responds to the changing needs of the community.

Twenty years of independence is a significant period of time for rural public libraries. The library occupies an important place in legally restored rural communities, primarily as a public space for initiatives in rural communities. Traditional and new library service reflects the trend of progress of library activities. The emerging new library services in rural libraries are changing the image and strengthen library's position and importance in the community. The study analyzes rural libraries and how social institution's and cultural institutions' change in significance are important in the planning and managing this type of community creation and development processes, forming a common

space for community activities, developing cultural - social rural infrastructure.

Research Methods. Article analyzes four West Lithuania libraries from historical perspective: shift in the significance in the community of Klaipėda District Jonas Lankutis Municipality Public Library in Gardzdai, Kretinga District Motiejus Valančius Municipality Public Library, Skuodas Municipality Public Library, and Šilutė District Fridrichas Bajoraitis Municipality Public Library branches.

The study used the case study method, an open questionnaire to interview library experts who knows history of the analyzed library. In addition, discussions with experts via e-mail and analysis of data, specified by library staff, were used. Theoretical justification is formed on the basis of published sources on the history of Lithuanian libraries, meta data found on the integrated information system, theoretical part is based on an existing similar research by foreign scientists found on Emerald International database.

The object of investigation – rural libraries in Lithuania. *Objective of the study* – to analyze network of rural libraries in four districts of Lithuania (Klaipėda, Kretinga, Skuodas and Šilutė) to see its activities and changes in community thought a historical perspective. *Tasks of the study*:

- 1) To develop the theoretical concept of the study;
- 2) Identify major periods for the Lithuanian rural public libraries;
- 3) To perform analysis of library impact for community. The Library's activities in research summary are treated as a service to reader, its change in response to current issues, which covers major areas of library activities - community services. In this respect, a library is treated as an important institution contributing to social capital formation.

Theoretical justification of the study. Library's place in Lithuanian society examine researchers A. Glosienė and

R. Petuchovaitė (2006), their data shows library's input to shape the social capital of Lithuania, in connection with rural libraries. According to the researchers, "the erosion of social communities and areas influence people to leave as they do not see future there for themselves and their children, generally - most creative, brightest and most talented leaves (Glosienė and Petuchovaitė, 2006, pg. 9). As opposed to a negative process, it is proposed to maintain the existing socio - cultural network by the modernization and adaptation of community-based services.

Conclusion. Public libraries were founded in rural areas by government regulations. However, their origins are from the personal and public libraries of the various societies which existed since the nineteenth century - the beginning of the twentieth century. Public library settlement period had clearly defined objectives and activities. – to serve local community, to meet their reading – cultural needs. Library importance in the development stage is described by remaining positive memories of readers and staff and / or by an expression of respect in rural areas - library staff have been buried in the cemetery's honorable place. The first librarians in rural areas were the most honest members of the community, though not always, but the clear reason was a lack of educated people in the province. Unfortunately, this period is very short, in researched libraries it is one - four years. Therefore, libraries did not have enough time to develop and deploy activities.

World War II influence on library activities was tragic. Most of them burned down and had to start work from scratch. The importance of the library in the community is illustrated by preserved memories of who kept the former collection of the library (hide or took to their home), and who had fled, leaving everything.

During Soviet period, the management of library operations was typical, politicized and ideological, based on the instructions from the Communist Party. Libraries became the Soviet ideological promoters of culture, where staff had to do a lot of indirect work and became unpopular in the community. However, at that time many rural branches were established. Initially all library activities were often erratic, unqualified and exaggerated, over time more and more staff nurtured the true values, oriented towards the needs of the community, looking for ways and opportunities to

respond to them. Library's authority increased. Often being the only one socio-cultural institution in a rural area, they had their own fans - honestly explicitly interested in the cultural values of the rural population. Of course, the Soviet government had a significance impact for the period - library was attractive to the community where President of the collective farm was fond of reading, interested in books and culture. It is also noted that significant potential impact on library operations was whether the librarian a member of the Communist Party and so on. These findings led to the individual library activities maneuvering, local government did not notice lack of promotion of Soviet power, this way not ignoring any other business initiatives. Mentioned libraries have been more value in the community, paving the way for the development of social capital to maintain the necessary infrastructure.

The beginning of the Renaissance period is characterized by interest for a long hidden facts, activities and documents. The Renaissance of library is noticed in the cultural - informational activities, a significant interest in community events. Experienced financial problems had an affect on library significance till the analyzed period. Rural libraries expanded their activities; it became non-politicized, planning and management is focused on community needs. Traditional library activities are expanded: reading events organized, planning of cultural events and the number of forms of diversity training. Participation in various projects, new information technologies, access to the Internet not only expanded the activities, but also improved the image, and also provided greater importance in communities. During revival period the library is becoming an important place for rural community, where community members can express initiatives and seek ways of their realization.

Significance of rural library for the community have been changing several times in their institutional life cycle, but even in difficult circumstances the library continue to be important, adjusting itself to meet the requirements of the community by providing the necessary services. In this respect, a library in a rural area is an important institution, actually contributing to the socio - cultural capital development.

Keywords: rural areas, libraries services, influence of library, local communities.

Straipsnis recenzuotas.

Straipsnis gautas 2011 m. rugsėjo mėn., priimtas 2011 m. gruodžio mėn.

The article has been reviewed.

Received in September 2011; accepted in December 2011..